

Şahyryň kämillik kitaby

Category: Edebi tankyt, Goşgular, Kitapcy, Oýlanmalar, Sözler
написано kitapcy | 22 января, 2025

Şahyryň kämillik kitaby ŞAHYRYŇ KÄMILLIK KITABY

Şahyr Atamyrat Atabaýewiň öňki neşir edilen kitaplary «Diýarym», «Seni söýmedik bolsam» atlandyrylyp, il-gününe çäksiz wepaly, mukaddes topraga egsilmez söýgüli bir zehinli şahyryň ýüze çykandygyny ynançly habar beripdi. Şahyryň «Çuňluk» kitaby özüniň möçberi taýyndan hem, mazmuny-hili taýyndan hem, kämil şahyranalygy taýyndan hem awtory bir gez beýgeldip, onuň kämil döredijiligi baradaky düşüňjani ykrar etdi.

Öňki kitaplarynda käte şahyryň ýetginjeklik, ýigitlik ýelgininiň owazlary bilen utgaşyp gidýän sesini eşiden bolsak, A. Atabaýewiň täze kitaby durmuş mekdebindenem eýýäm ýeterlik sapak alan, özüni her taraplaýyn kebşirleýän, özünden talaby güýçlendirýän işeňňir şahyryň ýetişendigini duýdurýar. Onum bu kitaby şahyryň döredijiligindäki tematik aýratynlyklary, özboluşlyklary barada-da okyjyny köp maglumatlar bilen habarly

edýär. Biz kitaba göz aýlap, onuň soňky döwürde jogapkärçilik bilen uçursyz öndümlü işländigini aňýarys. Dürli göwrümlü, dürli ölçegli liriki goşgulardan emele gelen goşgular kitaby ýörite gürrüň edilmegine mümkinçilik berýär.

A.Atabaýewiň «Çuňluga» dürli döwürleriň dürli temaly goşgularyny öz içine alýan goşgularyň ýygyndysy däl-de, şol bir liriki gahrymanyň içki oýlanmalaryny, daşky sreda bolan akyllý-başly gatnaşygyny hem garaýşyny, onuň şygysaýyn ösýän syýasy hem graždanlyk sypatlaryny ýüze çykarýan goşgularyň kitabydyr. Munuň şeýledigini kitabyň strukturasy hem äşgär edýär. Kitap dört bölümden durýar.

Aýry-aýrylykda alnanda şol bölümleriň özi hem şahyryň dünýägaraýşy barada gutarnykly bir zady aýdyp bilýär. Şonuň özi hem goşgular kitabyň agramyny kesgitleýär.

Atamyradyň liriki gahrymanynyň durmuşa, ýaşaýşa, döredijilige egsilmez söýgüsi bar. Her bir pursadyň gadryny bilip, öz yhlasyny şoňa bagş edýän liriki gahrymanyň şol häsiýetine kitapdaky goşgular okan mahalyň göz ýetirmek kyn däl. Şeýle-de bolsa ony has aýyl-saýyl duýmaga şahyryň özi hem kömege gelýär. Kitabyň başynda ýerleşdirilen «Golda meni» goşgusy şol maksat bilen öňe saýlanypdyr diýsek, ýalňys bolmaz. Goşguda her bir döredijilikli, manyly ömrüň orta çykyş, onuň duşýan garşylyklary we kynçylyklary, kynçylygy ýeňmek, yhlasyň hem päkizeligiň uly güýçdügi, şeýlelikde, kämil, dörediji şahsyýetiň kemala gelşi, sungatyň ebedilige öwrülişi dogruda çynlakaý pikirler aýdylýar. Bu bolsa, biziň pikirimizçe, kitabyň esasy mazmunydyr.

Kitabyň birinji bölümünde şahyr Beýik Oktýabran W.I.Lenine, mähriban Watana, ene topraga we ş.m. çeper sözüň hemişelik mukaddes temalaryna bagyşlanan şygrylaryny ýerleşdiripdir. Lenin hem Oktýabr barada sowet edebiýatynda uçursyz köp eserler döredildi. Bu türkmen edebiýatynda hem şeýledir. Bu temalara her bir şahyr özüçe öz ýürek mährini beýan etdi. A.Atabaýewde-de ol şeýle bolup çykypdyr. Şahyryň Oktýabryň altmyş ýyllyk ýubileýine bagyşlap ýazan goşgular toplумы-da, «Lenin muzeýinde» goşgusy-da onuň liriki gahrymanynyň özgelerden saýlanyp duran sesini duýarlykly aýan edýär. Şahyryň bütin poeziýasynda mahsus bola hyjuwlylyk, düşnükli we anyk sözlülük bu goşgularynda has aýdyň bildirýär. Awtor toplумыň birinji goşgusy:

Şeýdip bu şygryma nokat goýdum men,

Soň goşgyma gerek boldy sözbaşy.

Ýazdym ýürekdäki yhlasym bilen:

Oktýabr – Bagtymyzyň gözbaşy! –

diýip, jemlese-de, şol yhlas goşgynyň ilkinji setirinden başlanýar. Ol özboluşlylyk bilen dowam edip, beýleki goşgularyň hem süňňüne siňýär. Watanymyzyň abraýyny hem bakylygyny бүтүн dünýäniň önünde äşgär edýär. Şu Watanyň perzendiligi üçin liriki gahrymanyň sesi-de has buýsançly hem ýakymly eşidilýär. A.Atabaýewiň bu goşgulary aýratyn ýakymlylygy bilen biziň edebiýatymyzyň «Oktýabr kitabyna» girizen gowy goşgularydyr. Şeýle pikirleri «Lenin muzeýinde» goşgusy barada hem çekinmän aýtsa bolar. Lenin temasyna bolan söýgini hiç bir şahyrda-da egsik diýip bolmaz. Ýöne ony şahyrana beýan etmek ol zehiniň hem ukybyň kuwwatyna bagly. «Lenini ýaralan şol gara gülle», onuň maksady hem takdyry hakda söz açýan goşgynyň awtory bu ýerde-de ezberligi bilen tapawutlanýar. Çuňňur syýasy mazmuny bolan goşgy şahyrana detallaryň, öwrümleriň sowatly ýerbe-ýerligi bilen şahyryň öz keşbini görkezýär. Okyja poemalyk maglumat berýär. Awtor kitabyň şu bölümindäki goşgularyň birnäçesinde topraha bolan söýgini, onuň gymmaty dogrudaky pikirlerini okyjynyň aňyna näziklik bilen ýetirse, beýlekilerinde Watan hem watançylyk hakdaky düşüňjäni özüçe çuňlaşdyrmaga çalyşýar. Şahyr «Halkym», «Iliň mesgenine gaýra dur diýip», «Garagum bir bitin çörege meňzäp», «Ýürek» ýaly goşgularynda ynsan üçin hemişe mukaddes bolan agzybirlik, ýürekdeşlik, birek-biregiň hormatyny saklamak ýaly adamkärçiliklikli ideýalary öňe sürýär. Goşgularyň liriki gahrymany ýokarky pikirleriň içi bilen mukaddes topragyň bitewiliginiň, ynjamazlygynyň aladasyny edýär. Şol goşgularda şahyr halkymyzyň bozulmaz agzybirligine, mäkäm internasional garaýşyna kepil geçip, bir goşgusynda:

Olar bölüşmegi halamaz asla,

Topragy – ýeke-täk ullakan bagty (20 sah.)

diýip, buýsanjyny beýan etse, beýleki goşgularynda şol

agzybirligiň bozulmaz esaslaryny wasp edýär. Liriki gahrymanyň özüniň hem hemişe şol birligiň goragyndadygyny aýdýan sözlerini eşideninde, oňa ýürekden ynanýarsyň. Çünki ol düýşünde-de şol birlige çala zeper ýetjek bolanda (23 sah.) «Jigerim jigledi, janym jowrandy» diýýär welin, onuň niýeti äşgär bolýar.

Şol bölümde ýerleşdirilen «Atabaýewiň gaýdyp gelmegi», «Ýok meniň» goşgularyny aýratyn belläsimiz gelýär. Türkmen halkynyň şöhratly ogly Gaýgysyz Atabaýewiň hatyrasyna ýazylan goşgy käbir ýagdaýda süýndürilip umumylyga uçrapdyr diýmeseň, ol kitapdaky goşgularyň iň gowularynyň biridir. Munda liriki gahrymanyň dünýägaraýşynyň giňligi, wakalardan çykarýan netijeleriniň sagdynlygy, ligiki yzygiderliligi okyjynyň pikirine gowy täsir edýär.

Aram-aram il oglunyň täzededen,
Gaýtalanyp gelmesi bar zemine.
Aýry-aýry ýaman adamlar üçin,
Olar kine edip ýörenok ile.

Taryhy gowy bilýän adamlar üçin gürrüň näme hakda gidýändigini ýatladyp durmagyň geregi ýok bolsa gerek. Bu ýerde şahyr bir tarapdan taryhdaky uly pidalara sezewar eden ýalňyşlyklara gaýtadan gynansa, şonda gurban bolan şahslara hormat beslese, başga tarapdan şeýle ýalňyşlyklara ýol berjek bolup duran «aýry-aýry ýaman adamlardan» ägä bolmalydygyny ündemäge çalyşýar. Munuň özi çeper sözüň adamzat hakdaky hemişelik aladasyna utgaşyp gidýär. Eseriň esasy manysy hem şondan ybarat.

Atabaýewiň:

Aslym toprak, şonuň üçin ne gumly, ne dagly men,
Öz ilimden, Watanymdan aýry zadym ýok meniň.

diýen ýaly şahyrana lezzetli setir bilen jemlenýän «Ýok meniň» goşgusynda, köplenç, döredijilik yhlasy dogrusynda gürrüň gidýän ýaly bolsa-da, munda şahyryň liriki gahrymanynyň ýokary watançylygy hem graždanlyk sypatlary umumylaşdyrylyp teswir

edilýär. Belki, şeýle bolansoň hem bölüme jemleme şekilinde ýerleşdirilendir.

«Çuňluk» kitabyňyň ikinji bölümünde şahyr esasan, durmuş hakdaky, dünýä baradaky oýlanmalaryndan emele gelen goşgularyny ýerleşdiripdir. Bu ýerde eşret, baýlyk çeşmesi bolan zeminiň agraslygy, toprak bilen ynsanyň gatnaşyklary baradaky oýlanmalary-da («Zemin»), gозelligiň durmuşdaky orny hem täleýi baradaky pikirleri-de («Awçynyň gürrüňinden») okaýarsyň. Onuň durmuş meselelerine özbaşdak baha kesişini oňlaýarsyň. Şeýle synçylyk, duýgurlyk bir-iki goşguda çäklenmän, ol goşgysaýyn kämilleşip, tutuş şol bölümiň mazmunyny emele getiripdir. Şahyryň «Bürgüt gözleri», «Bürgüt temasyna wariasiýa», «Gar», «Çuňluk» ýaly goşgularyny okanyňda, şol pikiri ýene tassyklaýarsyň. Çünki aýry-aýry synçylyk bilen dörän setirler umumyadamzat pikirine utgaşyp gidýär. Ol bir ýerde:

Gör, bu beýik aklygy bozmaga dözmän,
Hatda gizlenipdir gara gargalar. –

diýip, durmuş söýüjiligi ykrar etse, «Çuňluk» goşgusynda:

Deňiziň üstünde gopýardy apat,
Ýöne deňziň düýbi ýatyr parahat.

ýaly pikirler bilen durmuş gapma-garşylyklary baradaky pikirlerinden filosofik jemleme çykarýar. Atamyradyň goşgularynyň köpüsinde agdyklyk edip, onuň döredijilik keşbini emele getirýän bir täri bellemezlik mümkin däl. Ol hem şahyryň öňe sürýän pikirlerini sungat eserlerine öwürmek häsiýetidir. Şeýdip hem goşgularyna liro-filosofiki duýgulary mümkin boldugyça, sadalyk bilen ornaşdyrmaga çalyşýar. «Kämillik», «Leýlisaç», «Garrylyk», «Suwy asman ýaly dup-dury derýa» ýaly goşgulary okanyňda, şol häsiýet aýratyn göze ilginç.

Kitapda şahyryň sadalyk bilen beýan eden adam häsiýetleri, gatnaşyklary bilen baglanyşykly dörän ençeme goşgusyny okamak bolýar. Agy-garany saýgarmaga ýetişen şahyr bu goşgularda-da öz durnukly pikirini aýtmaga çalyşýar. Ine, bir bentlik goşgy:

Bagtly günüňde dörän dostlugyň,
Kyn günüňde ýan bermegi mümkindir,
Ýöne kyn günüňde dörän dostlugyň
Doganlyk däldigne ynanmak kyndyr.

Makullamazlyk mümkin däl.

«Çuňlugyň» üçünji bölümini düzýän goşgular, esasan, söýgi lirikasyna degişli goşgulardyr. Bölümiň başyndaky käbir goşgularda liriki gahryman şahsy pikirleri, özüne ýakyn bolan ýaşlyk oýlanmalary bilen okyja golaýlaşýar. Soňra şol pikirler ösdürilip, timarlanyp, söýgi hem ahlak, söýgi hem maşgalanyň durnuklylygy ýaly her bir okyjy üçin gyzykly bolan meselelere aralaşyp gidýär. Ýaşlyk yhlasy hem hyjuwy bilen dörän bu goşgularda liriki gahrymanyň kalby has hem äşgär görünýär. Şu pikir ilki bilen, onuň «Yhlas» atly sonetler çemenine degişli. Boýdan-başa uly hyjuw, zehin siňdirilen bu eser, dogrudan hem, hakyky yhlasyň miwesi bolupdyr. Şahyryň eserdäki ähli öňe sürýän pikirleriniň içinden geçýän ideýa şol bir obýektiň – ynsanyň бүтін ömründäki ýaşaýşa yhlasly garaýşynyň töwereginde çugdamlanýar. Şahyr ähli sonetler boýunça ösýän pikirini:

Bu hakykat. Men ynandym bir zada,
Yhlas ahyr elter eken myrada –

diýen setirlerinde jemläp, esere dogry kesgitleme berýär. Soňra bolsa biz kitapdan yhlasly söýginiň netijesi baradaky goşgulary okaýarys. Bu ýerde ýaş ýigidiň ilkinji duýgusy bilen baglanyşykly «Klasdaşlaryma» ýaly original goşgular-da, soňra şol söýginiň maksada golaýlaşyşy barada ýazylan şygrylary-da okyjyny ynandyryp bilýär. Bir zady ýörite nygtamaly. Olam liriki gahrymanyň söýgüsiniň juda arassalygy hem çynlakaýlygy. Ol her edip, hesip edip, şol söýgüniň çynlakaýdygtny ynandymaga çalyşýar. Erjellik bilen öz niýetini aýan edýär. Bu, elbetde, oňlamaly hereketlerdir.

Ýyrtyp oda taşlap ýazan şygrymy
Söýgimi özüňde saklasaň bolýar (111 sah.)

diýip, sabyrlyk bildirse, soňra:

Meniň üçin tumaram sen, doga-da,
Seniň bilen howadyr bu howa-da
(«Saňa»)

– diýip, şol hötjet söýgüsini has belende göterýär. Çyn söýginiň mertebesiniň beýikdigini, ony ýürek bilen goramalydygyny, yhlaslylyk baradaky pikir-düşünjesine wepaly bolýar:

Çünki söýgi juda beýik zat bolýar,
Kiçelenňe degýär onuň önünde.

Atamyradyň söýgi we durmuş meselesine örän inçelik bilen garaýan medeniýetli liriki gahrymany bar. Ol ýokarky ýaly parasatlt pikirlenip, gerek ýerinde öte geçýän söýgüli gyzy bilen aç-açan dözümlü gürleşmegi başaýar. Durmuşyň oýun däldigini düşündirmäge çalyşýar. Okyjy hem ony goldaýar:

Köp gezdim diňe seň adyňa uýup,
Soň örtendim ýürek bir zady duýup (120 sah.)

ýaly pikier bilen yhlasa dogry garamadyk wagtyndaky nägilelik duýdurylsa, käbir beýleki goşgularynda has dözümliräk, gatyrak sözleri aýtmakdan hem çekinenok. Okyjy onuň bilen hem razylaşýar. Çünki liriki gahrymanyň bu aladalarynyň maşgalada mylakatlt hem agzybir ýaşaýşyň hatyrasynadygy belli ahyry. Sowukganlylyk bilen düşünişmek oňaly netije berýär. Liriki gahrymanynyň yhlasy hasyl bolýar:

Güldüň, soňra öten güne ökündiň,
Gülmediň sen meni aldamak üçin...

Başa düşen gam-hasraty ýeňmäge,
Ýylgyrmak ýeterlik ekeni, nâzlim.

Okyjy bu ýagdaýy hem oňlaýar.

A.Atabayewiň poeziýasynda söýgi lirikisyna degişli goşgular sanardan kän. Olar hakda aýry-aýrylykda çintgäp gürrüň etmek

mümkin däl. Ýöne şol goşgularyň köpüsiniň ýürege ýakynlygy bilen hemişe ýaşayşa ukyplydygyny aýtmak gerek. Okyjylaryna durnuklylygy, erjelligi, sabyrlylygy, ruhubelentligi ündeýän şol goşgular «Çuňlугyň» hem esasy mazmunyny düzýär.

Atamyradyň çeper döredijilik, sungat hem sungat adamlary baradaky goşgulary kitabyň soňky bölümüne ýerleşdirilipdir. Awtor şygry sungaty dogrusyndaky goşgularynda özüne has ýakyn bolan bu senediň kynçylyklary hem mukaddesligi, onuň häsiýetiniň galplyga hem geleňsizliklere sygyşmaýandygyny nygtamaga çalyşýar. Bir goşgusynda (172 sah.) şahyryň liriki gahrymany halys ýüregini açyp, «hakykat iru-giç aýdylmalydyr» diýip:

Çigit ýaly gaplyk eden mahaly
Diňe öz ynsabym çyksyn öňümden –

ýaly pikirleri bilen öz öňünde programmalaýyn mesele goýýar. «Kyn zat», «Maňa baha beriň», «Şahyr sarpasy», «Göýä bir-bire...», «Ulaltmajak boldular», «Miras», «Şygryň gözleri», «Kämahallar çuňňur oýa gidýärin» ýaly gönüden-göni çeper sözün mertebesine bagyşlanan goşgulary okanyňda, onuň wadasyna wepalydygyna guwanýarsyň. Bu goşgulardan kiçi göwünlilik, umytlylyk, adamlaryň sarpasyny saklamak ýaly gowy, şahyrda bolup biläýjek häsiýetleri synlaýarsyň. Goşgy ýiti durmuş ýaragyna öwrülýär. Ol adamlara göreşde ýeňmäge, oýunda utmaga, tutanýerli we umytly ýaşamaga ýardam edýär. «Şygryň şakäse deý iki gözi bar». Şol gözlerem alyslary, beýikligi, çuňlугy görmäge kömek berýär. Ýitigözlülük adama hemişe üstünlik, ýeňiş getirýär. Ine, onuň şygryýet hakdaky goşgularynyň manysy. Özem şahyr her hal bu goşgularyny-da adam ykballary, durmuş gatnaşyklaryny bilen içgin baglanyşdyrmaga çalyşýar. Şu häsiýetiň sungat adamy üçin tapylgysyzdygyny, döredijilik adamyny bakylyga öwürýändigini «Miras» şygrynda-da, Magtymguly Garlyýewiň, Girman bagşynyň ýadygärligine ýazan, Ödenyýaz Nobatowyň mertebesine bagyşlan goşgularynda-da telim gaýra teswirlenýär. Bularyň ählisi zähmetsöýer şahyryň çeper söze, sungata, ussatlara goýýan sarpasyny alamatlandyrýar. Elbetde,

kitapda gürrüňi edilmäge degişli goşgularyň, şahyrana duýgularyň, setirleriň köpdüginini biz öňem belläpdik, ýene-de gaýtalaýarys.

«Çuňluk» kitabyňyň şeýle üstünlikleri bilen birlikde, käbir kemçilikleriň hem bardygyny aýtmak gerek. Biz başda kitabyň bölümlere bölüniş strukturasyna şowly diýipdik. Şeýle-de bolsa ikinji, üçünji bölümlerdäki käbir goşgularyň ýeri özgerdilse, kem bolmajak ýaly. Üçünji bölümdäki «Klasdaşlaryma» çenli bolan goşgulary, sonetler çemeni bilen birlikde, ikinji bölümiň ahyryndaky söýgi goşgulary bilen çalşyrylmaly ekeni.

«Çuňlukda» Atamyradyň mümkinçiliginden pesräk käbir goşgularyň, aýry-aýry gowşak setirleriň, bentleriň bardygynyň gynandyrýar. Onuň «Garry oýnasa», «Bir zaman bir ýigit», «Gijäňiz rahat bolsun», «Dert», «Ýa bu bir menzile ýetildigimi», «Goşguda ýüregi orta goýmaly» ýaly käbir goşgular gowy setirleriň bardygyna garamazdan, gowuşgynsyz, manlary howaýy. «Gowy goşgynyň ykbaly», «Düşün, dostum, düşün» ýaly goşgularynda şahyr haýsydyr bir gürrüň arasynda ýüze çykan nätakyk pikiri tutaryk edinip (şu häsiýet onuň käbir beýleki goşgularynda-da bar), durmuşy häsiýet bermäge çalyşýar. Gowy eser hakda söz açyp, «Gowy şahyrlary ogurlaýarlar» diýip, goşgyny jemleýär-de rahatlanýar. Aslyýetinde beýle däl. Sebäbi gowy zady ogurlajaklar kän, ýöne olara garşy berk göreşmeli. Gözelligi goramaly. Beýleki goşgusynda ömrüň manysyz geçmezligi ugrunda çalyşmagy ýatlatmak üçin, «Sen ölüm bardygyny ýadyňa düşür» diýip, goşgynyň her bendinde nygtaýar. Hatda bu setiri goşgy gutaransoň, aýratynlykda-da ýazyp goýýar. Beýle edilmegini oňlamaly däl. Beýleki goşgularynda şahyryň öz ýazyşy ýaly, sungat eseri, kyn pursatda-da ýaşaýyş ýatlamaly, durmuşa höwes döretmeli. Meşhur Gara Seýitliýewiň şu maksat bilen ýazan:

Ýöne adam ýürek ýaly bolmaly,
Ýürek hiç wagt ölüm bardyr öýdenok –

setirlerini ýatlanyňda göwnüň giňeýär. Ol mamla.
Atamyradyň medeniýetli liriki gahrymanynyň bardygyny

ýatlapdyk. Umuman, bu pikir onuň tutuş poeziýasyna degişlidir. Şeýle-de bolsa, kähalatlands şol gahrymanda-da käbir säwlikler aňylýar. Olam onuň çeper döredijilik bilen baglanyşykly pikirlerinde şeýle. Çeper sözüň abraýy, güýji dogrusynda akyldar, belli söz ussatlary aladalanyp, öz pikirlerini aýdypdyrlar. Ýöne olar hiç mahal birek-biregi kemsidiji, igençli sözleri aýtmadyrlar. Beýik Magtymgula çenli kiçi göwünlilik bilen «sana goşulmagyň» aladasyny edipdir. Emma biziň soňky döwür poeziýamyzda şol endik bozulyp barýar. Galamdaşlaryna kemsidiji pikirleri aýtmagy käbir şahyrlar ýörelgä öwürüp barýarlar.

Şu häsiýetiň Atamyradyň döredijiligine-de aralaşyp ugranlygyng duýdurasymyz gelýär. Kitapdaky «Şahyr bolman şahyrsyrap ýazýanlar» (166 sah.), «Goşgy ýazyň, arza ýazyp ýörenler» (134 sah.), «Şygry gazanç çeşmesine öwrenler» (183 sah.) ýaly pikirleriň üstüne «Men diňe poeziýa bilen oňaryn: «Goý, özgeler özge zat bilen oňsun» diýen ýaly düşüňjelerem goşsaň, onuň özüne igenesiň gelýär.

Howaýy, artykmaç gürlemek ýaly häsiýetler hiç kime abraý getirmändir. Atamyradyň hem liriki gahrymanynyň şeýle häsiýetlerden düşüňjelilik bilen saplanjakdygyna ynamymyz bar. Umuman, zehinli hem ukyply şahyryň kämilligini habar berýän kitaby, ujypsyz säwliklerine garamazdan, okyjylaryň söýgüsini gazanjakdygyna şübhäimiz ýok

1980 ý.

Begmyrat USSAÝEW.

#sowesjenpoeziya Edebi tankyt